

Hyperseparaatio

Filosofinen käsiteanalyysi

Alma Sipari

Kandidaatintutkielma

Filosofia

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

Jyväskylän yliopisto

Syksy 2021

Sisällysluettelo

1. JOHDANTO	2
2. EKOFEMINISMI.....	3
3. HYPERSEPARAATION KÄSITE JA ONGELMA	5
4. HYPERSEPARAATION SUHDE LÄHIKÄSITTEISIIN	7
4.1 Antroposentrismi.....	7
4.2. Vieraantuminen	8
4.3. Esineistyminen.....	10
4.4. Fetisismi	12
5. HYPERSEPARAATIO JA EKOKRIISI	13
5.1. Hyperseparaation selitysvoima ekokriisin kontekstissa.....	13
5.1. Ratkaisuehdotukset hyperseparaation ongelmaan	17
6. POHDINTA JA KRITIIKKI	21
LÄHTEET:	24

1. JOHDANTO

Elämme keskellä ihmistoiminnan aiheuttamaa ekologista kriisiä. Fossiilisiin polttoaineisiin perustuva kapitalismi ja ylikulutuskulttuuri ovat johtaneet ilmakehän lämpenemiseen, ympäristöjen saastumiseen, luontokatoon ja lajien sukupuuttoaaltoon. Ihmistoiminta tuhoaa luonnon monimuotoisuutta ennenäkemättömällä vauhdilla siitäkin huolimatta, että ihminen tuhoaa samalla omia elinehtojaan (WWF, 2020, s. 6). Vuosien 1970 – 2016 välillä nisäkkäiden, lintujen, sammakkoeläimien, matelijoiden ja kalojen populaatiot pienenivät keskimäärin noin 68% (WWF, 2020, s. 7). Ongelmat ovat olleet tiedossa jo pitkään, mutta kasvihuonepäästömäärät kasvavat edelleen (IPCC, 2021, Figure SMP.1). Päästöjen kasvun myötä myös sään ääri-ilmiöt, kuten kuivuus yhtäällä ja rankkasateet toisaalla, ovat yleistyneet ja voimistuneet (IPCC, 2021, A.3). Luonnon monimuotoisuuden turvaamiseksi tehtävät toimet ovat olleet riittämättömiä niin kansainvälisesti kuin Suomessakin (Suomen Luontopaneeli).

Ympäristöetiikka on noussut omaksi filosofian erityisalaksi 1970-luvun alkupuolella (Light & Rolston III, 2005, s.1). Taustalla oli ekologian kehittyminen omaksi tieteenalaksi biologiassa, eläinten kognition tutkimus, globaalien yhteiskunnallisten kysymysten nousu nälänhädästä atomipommiin, sekä ympäristöliikkeen synty (Lahikainen, 2021). Lähestyn ympäristökriisiä ekofeministi Val Plumwoodin (1993, 2002) hyperseparaatio-käsitteen (engl. *hyper-separation*) filosofisen käsiteanalyysin kautta. Hyperseparaatio tarkoittaa toisen radikaalia eriyttämistä tai kieltämistä ytimestä tai itsestä (Plumwood, 1993, s. 49). Käsite on keskeisessä osassa Plumwoodin teoriaa, joka kuvaa ekokriisin järjen kriisinä, jossa ihminen nähdään radikaalisti irrallisena luonnosta. Plumwoodin ajattelu perustuu ekofeministiseen teoriaan, jonka pyrkimys on vastata, miten vallitsevat hegemoniset ajattelutavat ja valtasuhteet ylläpitävät alistavia järjestelmiä, jotka hyödyttävät harvoja, tuottavat kurjuutta suurimmalle osalle inhimillistä ja ei-inhimillistä olemassaolon kirjoa (Gaard & Gruen, 2003, s. 276).

Plumwoodin (2002, s. 4-5) ajattelu perustuu dualismien kritiikkiin, jossa pyritään osoittamaan hegemonisen ajattelutavan keskittyminen teennäisiin erontekoihin, joilla ylläpidetään valta-asetelmia. Esimerkkejä länsimaiselle yhteiskunnalle tyypillisiksi katsotuista dualismeista ovat ihminen/eläin (tai luonto), järki/tunteet tai mies/nainen.

Plumwoodin (2002, s. 4-5) mukaan dualismeihin perustuva radikaali eriytyminen, hyperseparaatio, katkaisee ymmärryksen riippuvuussuhteestamme luontoon oikeuttaakseen luonnon äärimmäisen hyödyntämisen.

Kandidaatintutkielmani tarkoitus on pyrkiä hahmottamaan mitä hyperseparaatiolla tarkoitetaan, millaiset tekijät voidaan katsoa tuottavan hyperseparaatiota, mihin se johtaa, ja millä tavoin hyperseparaatio on mahdollista ylittää tai kumota. Tavoitteenani on pyrkiä tarkastelemaan hyperseparaatiota kriittisesti ja analyttisesti, pyrkiä laajentamaan omaa ymmärrystäni ympäristökatastrofin mahdollisista mekanismeista ja siihen liittyvästä teoretisoinnista. Punnitsen hyperseparaatiota myös suhteessa muihin vieraantumista kuvaaviin käsitteisiin, joilla luonnosta vieraantumisen teemaa on mahdollista analysoida. Oma kiinnostukseni aiheeseen nousee ekokriisin aiheuttamasta tarpeesta ymmärtää niitä syitä, jotka ovat johtaneet ympäristön, mutta myös ihmiskunnan kannalta katastrofaaliseen tilanteeseen.

2. EKO FEMINISMI

Esittelen ensiksi ekofeministisen teorian keskeisiä teemoja ja lyhyesti myös historiaa, sillä ekofeminismi toimii viitekehyksenä Plumwoodin ajattelulle. Ekofeminismin juuret paikantuvat 1960- 1970 -lukujen taitteeseen, jolloin kirjoitettiin ekofeminismin klassikkoteoksiksi muodostuneita teoksia¹, joiden keskeinen teema oli feminismin ja ekologian yhdistäminen. Ekofeministisen teorian tavoitteena oli pyrkiä vastaamaan ja analysoimaan, miten sosiaaliset alistussuhteet ja ympäristön tuho kytkeytyvät toisiinsa. (Gaard & Gruen, 2003, s. 276.)

Ympäristötuhon ja inhimillisten alistussuhteiden yhteisiä syitä on selitetty ekofeministisessä teoriassa eri tavoin. Tieteellisen maailmankuvan katsottiin tuottavan mekanistisen käsityksen luonnosta, joka osaltaan teki ei-inhimillisestä maailmasta pelkkiä tutkimusobjekteja, joilla ei ollut moraalista merkitystä. Luontoa ja hedelmällisyyttä palvoneiden uskontojen korvaantuminen juutalais-kristillisillä uskonnoilla on myös katsottu vaikuttaneen patriarkaaliseen luonnon ja naisten alistamiseen. Metaforiset ja

¹¹ muun muassa Rachel Carsonin *Silent Spring* (1962), Rosemary Radford Ruetherin *New Woman/ New Earth* (1975), Carolyn Merchantin *The Death of Nature* (1979)

ideologiset selitykset kiinnittivät huomion dualismeihin, jotka tuottavat arvohierarkioita. Kulttuuri/luonto, itse/toinen, mies/nainen, ihminen/eläin, valkoinen/ei-valkoinen, järki/tunne ja sivilisoitunut/villi dualismit yhdistävät edelliset ominaisuudet maskuliinisuuteen ja paremmuuteen ja jälkimmäiset feminiinisyteen ja alistaiseen asemaan. Metaforiset dualismit pyrkivät samanaikaisesti selittämään monien alistussuhteiden juurisyitä. Erilaisia ekofeministisiä selityksiä alistussuhteiden taustoista voidaan pitää kuitenkin toisiaan tukevina, eikä kilpailevina näkemyksinä. Keskeistä kaikille näkökulmille on pyrkimys kuvata luonnon, naisten, eläinten ja heikommassa asemassa olevien ihmisten toiseuttamista, hallintaa ja alistamista, sekä kriittisyys dualistiseen separaatioon perustuvaa maailmankuvaa kohtaan, joka korostaa erontekoja riippuvuuksien sijaan. (Gaard & Gruen, 2003, s. 277-279.) Ekofeministisessä teoriassa ongelman ydin ei ole pelkkä alistussuhde, vaan dualismeihin pohjautuva sorron oikeuttaminen, jossa maskuliinisuus, rationaalisuus ja sivistyneisyys ovat toimivat sorron oikeuttajina. Kyse ei ole vain sortavan osapuolen halveksuvasta suhtautumisesta toiseen, vaan sorrettu toinen sisäistää usein vääristyneet stereotyyppit omasta itsestään ja ryhmästä johon hänet luetaan, ja jättää huomiotta yksilöiden väliset erot. (Brennan & Norva Y.S., 2015, 3.2.)

Plumwoodille (Brennan & Norva Y. S., 2015) ekofeministisessä teoriassa naisten sortaminen on vain yksi sorron muoto vallitsevassa ideologisessa rakenteessa, jossa valtaapitävät pyrkivät perustelemaan toimintansa ja turvaamaan etunsa sorrettujen kustannuksella käyttämällä erilaisia käsitteellisiä ja retorisia keinoja. Vallitseva ideologinen järjestelmä tukee tätä kolonialistista toimintaa, ja erilaiset sorron muodot vahvistavat toisiaan. Usein ekofeministiset teoreetikot käyttävät vallitsevasta ideologisesta järjestelmästä käsitettä patriarkaatti tai androsentrinen järjestelmä. Keskeistä vallitsevalle järjestelmälle on dualistinen tapa käsittää maailma. Dualismien pohjalta rakentuvat ne yhteiskunnalliset arvohierarkiat, joita käytetään oikeuttamaan sortoa. Ekofeministinen teoria kuvaa laajasti erilaisten sorron muotojen kytkeytymistä toisiinsa, mutta ekofeminismiä on mahdollista haastaa kyseenalaistamalla, missä määrin sorron muodot todella kytkeytyvät toisiinsa, vai onko kyse puhtaasti kontingenteista käsitteellisistä kytköksistä. (Brennan & Norva Y. S., 2015.3.2.)

3. HYPERSEPARAATION KÄSITE JA ONGELMA

Plumwoodin (1993, s. 49) hyperseparaation käsite tarkoittaa radikaalia eriyttämistä, katkaisemista, vieraannuttamista tai poissulkemista. Plumwoodin (2002, s. 101) hyperseparaation analyysi pohjautuu feministiselle filosofialle keskeiselle dualistisen maailmankuvan analyysiin ja kritiikkiin, jossa hegemoninen sentrismi eli keskusta, määrittyy dualismien kautta:

“A hegemonic centrism is a primary-secondary pattern of attribution that sets up one term (the One) as primary or as a centre and defines marginal Others as secondary or derivative in relation to it, for example, as deficient in relation to the centre”. (Plumwood, 2002, s. 101).

Vapaasti suomennettuna: Hegemoninen sentrismi käsittää ominaisuudet ensisijainen-toissijainen käsittein. Tässä keskusta, Itse, asettuu ensisijaiseksi, ja määrittelee marginaaliset Toiset keskustaan nähden toissijaisiksi, puutteellisiksi tai keskustan johdannaisiksi.²

Plumwoodin (1993, s. 42-43) mukaan länsimainen ihmiskeskeinen kulttuuri ja sen rationaalisuuskäsitys määrittyy dualismien järki/tunteet, mieli/ruumis, kulttuuri/luonto, ihminen/eläin, abstrakti/materiaalinen, universaali/partikulaari, mies/nainen, subjekti/objekti, itse/toinen ensimmäisen osan kautta ja toista osaa vastaan, sen puutteena tai radikaalina erona. Dualistiset käsitteet toimivat toisiinsa sekoittuneina, toisiaan vahvistaen, ja muodostaen ihmiskeskeisen järjestelmän, joka oikeuttaa hegemonisen kulttuurin vallankäytön toiseutettuja kohtaan (dualismien jälkimmäiset osat). (Plumwood, 1993, s. 42-43.) Dualistinen ymmärrys vaikuttaa siihen, miten toiseutetusta ryhmästä puhutaan ja miten sitä määritellään, mikä edelleen vahvistaa erillisyyden ja alemmuuden käsityksiä (Plumwood, 2002, s. 102).

Dualismeihin pohjautuva ajattelu tuottaa toiseutta ja vieraantumista, toisen alistamista tai huonommaksi tekemistä suhteessa hegemoniseen keskustaan. Hyperseparaatio on tämän eronteon äärimmäinen muoto, radikaali ulossulkeminen. Plumwoodin (1993, s. 49) mukaan tässä itsen ja toisen välillä ei ole asteittaista eroa, vaan täydellinen eroavaisuus,

² Allekirjoittaneen vapaamuotoinen suomennos

samanlaisuuden tai yhteenkuuluvuuden kieltäminen. Dualismit tuottavat itsen ja toisen valheellisen polarisoitumisen kahteen erilliseen ja toisilleen täysin vastakkaiseen, mutta sisäisesti homogeeniseen luokkaan, ja estävät näkemästä niiden välillä samanlaisuutta, jatkuvuutta ja päällekkäisyyttä (Plumwood, 2002, s.17). Samankaltaisuuden tai yhteyden radikaali kieltäminen, ja toisen ymmärtäminen luonteeltaan radikaalisti erilaiseksi ja alempiarvoiseksi oikeuttaa vallankäytön, estää toiseen identifioitumisen, myötätunnon kokemisen ja tekee epätasa-arvon kyseenalaistamisen vaikeaksi (Plumwood, 2002, s. 102).

Plumwood (1993, s. 50) nostaa orjuuden äärimmäiseksi esimerkiksi hyperseparaatiosta. Vaikka valkoisen orjanomistajan ja mustan orjan välillä oli hyvin vähän eroavaisuuksia suhteessa samankaltaisuuteen, orjat pyrittiin erottamaan sentristisestä itsestä täysin erilliseksi toiseksi, eläimenkaltaiseksi luokaksi, joka oikeuttaa julmuuden ja pyrkii kyseenalaistamaan kaiken samankaltaisuuden orjan ja omistajan välillä. Julma ja rajoittava kohtelu tuotti orjissa piirteitä, kuten fyysinen likaisuus tai kouluttamattomuus, joka tulkittiin luonnolliseksi orjan ominaisuudeksi, ja jolla tuettiin hyperseparaatioon perustuvaa ymmärrystä orjan luonteesta. Yhtä lailla Plumwoodin (1993, s. 50) mukaan hyperseparaatiosta on kyse länsimaisen kulttuurin piirteessä luokitella miehet aktiivisiksi, älykkäiksi, kilpailuhenkisiksi, itsekkäiksi ja hallitseviksi. Naiseuteen liitetyt piirteet ovat näiden vastakohtia, eivät päällekkäisiä tai samoja piirteitä. Hyperseparaatio tuottaa näin myös ihmisten välille luonnollisiksi ymmärrettyjä ja tietynlaisen toiminnan tai aseman oikeuttavia valheellisia vastakkainasetteluita. (Plumwood, 1993, s. 50-51.)

Hyperseparaatiolla voidaan kuvata hyvin monenlaisia dualismeihin perustuvia vallankäytön, alistamisen ja kieltämisen muotoja ja mekanismeja hyvin erilaisissa konteksteissa ihmistenvälisestä kanssakäymisestä, rakenteellisten alistussuhteiden ja ihmisen ei-inhimillisen ympäristön suhteiden analysoimiseksi. Feministisen filosofian intersektionaalisuus toteutuu myös toiseuden ja hyperseparaation analyysissä, sillä erilaiset dualistiset käsitykset ovat osin yhtäaikaista ja limittäisiä, niillä on hierarkkisia vallankäyttöä oikeuttamaan pyrkiviä ominaisuuksia, jotka toteutuvat monella eri toiminnan tasolla ja kontekstissa. Plumwoodin hyperseparaatio on eräänlainen rakenteellinen ajattelun vääristymän käsite, joka pyrkii selittämään vallankäytön mekanismeja ja rakenteita.

Seuraavissa luvuissa käsittelen antroposentrismien, vieraantumisen, esineistymisen ja fetismin suhdetta hyperseparaatioon. Pyrkimyksenäni on hahmottaa, miten hyperseparaatio asettuu suhteessa muihin käsitteisiin, joilla on kuvattu sellaista inhimillistä ajattelun tai suhteessa olemisen tapaa, joka tuottaa jonkinlaista vieraantumista tai suhteen vääristymistä. Kaikki valitut käsitteet pyrkivät selittämään, mikä ajattelussa, olemisen tavassa tai kulttuurisessa ymmärryksessä johtaa väärään ymmärrykseen ihmisen ja ei-inhimillisen luonnon suhteesta. Valittuja käsitteitä ei ole alun perin käytetty selittämään välttämättä juuri ekokriisiä, joten otteeni on ympäristökysymysten suhteen soveltava.

4. HYPERSEPARAATION SUHDE LÄHIKÄSITTEISIIN

4.1 Antroposentrismi

Antroposentrismilla tarkoitetaan ihmiskeskeisyyttä moraalisenä lähtökohtana, vaikkakin sen määritelmä on elänyt filosofian historiassa. Siinä missä historiallisesti antroposentrismillä pyrittiin perustelemaan ihmisen rajoittamatonta oikeutta hyödyntää luontoa, nykyantroposentristit ovat kiinnostuneita ja huolestuneita ihmistoiminnan aiheuttamista ympäristöongelmista. (Kortetmäki, 2013, s. 24.) Kortetmäki (2013) määrittelee nykyantroposentrismien tarkoittavan ympäristöfilosofiassa näkökulmaa, jossa ihminen ymmärretään olevan vastuussa ympäristöstään, ja ympäristöeettisen puntaroinnin riittävänä motivaationa ovat nykyiset ja tulevat ihmiset. Lisäksi ihmisten katsotaan olevan arvohierarkiassa ensisijaisia ympäristökysymyksiä ratkottaessa, mutta ihmisellä ei kuitenkaan ole rajatonta oikeutta hyödyntää luontoa. Ei-inhimillisellä maailmalla ei katsota olevan ihmisestä riippumatonta itseisarvoa. Joillain tuntoisilla eläimillä voi olla moraalista arvoa, mutta luonnolla sitä ei ole. (Kortetmäki, 2013, s. 27.)

Uuden ja vanhan antroposentrismien lisäksi antroposentrismi antroposentrismi jaetaan toisinaan vahvaan ja heikkoon antroposentrismiin. Vahvan antroposentrismien mukaan vain ihmisillä on itseisarvo, ja kaikella muulla voi olla vain välineellistä arvoa ihmiselle. Heikon antroposentrismien mukaan myös muilla kuin ihmisillä voi olla itseisarvo, mutta se on aina alisteinen inhimilliselle itseisarvolle. Tällöin lajilla tai ekosysteemillä voi olla

itseisarvo, mutta esimerkiksi inhimillinen hyvinvointi tai turvallisuus ajaa aina ei-inhimillisten olioiden itseisarvon edelle. (Brennan & Norva Y.S, 2021, 1.)

Plumwood (2002, s. 99) käsittelee antroposentrismiä muiden sentrismien (esimerkiksi andro- ja eurosentrisemi) tavoin idearakenteena, jossa keskusta näyttäytyy luonnollisena ja oikeuttaa asemansa hallitsevana. Se tuottaa kulttuuria, jossa keskustan kokemus näyttäytyy yleisenä kokemuksena, ja toisenlaiset näkökulmat näyttäytyvät irrationaalisina (Plumwood, 2002, s. 99). Antroposentrisimi asettaa luonnon toiseksi suhteessa itseän, ja sen havainnot ja uskomukset luonnosta tuottavat ekologista kieltämistä ja sokeutta samalla tavalla kuin euro- ja etnosentrismi tuottaa moraalista sokeutta suhteessa toiseutettuihin ihmisryhmiin (Plumwood 2002, s. 119). Ympäristökysymyksissä antroposentrismi asettaa luonnon ihmisen toiminnan taustaksi, ei aktiiviseksi, ja vieraantuu jopa niistä luonnon palveluista, joista itse on riippuvainen. Plumwoodin mukaan länsimainen kulttuuri on antroposentrisenä haitallista ja rajoittunutta, sillä se ei kykene yhdistämään etiikkaa, kulttuuria tai teknologiaa ekologiaan ja luontoon. Antroposentrismi perustuu siis dualistiseen hyperseparaatioon. (Plumwood, 2002, s. 99.) Plumwood kumoaa väittämiä, joiden mukaan antroposentrismi on välttämätöntä etiikalle, koska inhimillisten intressien hylkääminen etiikassa tekee siitä tyhjää etiikkaa. Antroposentrismin hylkääminen ei kuitenkaan tarkoita ihmisenäkökulman hylkäämistä, vaan pelkän itsen ja toisen hyperseparaation hylkäämistä, ja erilaisten näkökulmien huomioimista arvokkaina osana ympäristöeettistä keskustelua. (Plumwood, 2002, s. 128-129.)

4.2. Vieraantuminen

Vieraantumisen käsitettä on tarkasteltu erityisesti yhteiskuntafilosofian kentällä, ja sen keskeisiä teoreetikkoja ovat olleet erityisesti Karl Marx ja G.W.F. Hegel (Leopold, 2018). Yhteiskuntafilosofiassa vieraantumisella tarkoitetaan useimmiten sosiaalista ja psykologista ongelmallista tilaa tai prosessia, jossa minä vieraantuu ja etäännyy sellaisesta toisesta, joka todellisesti kuuluu yhteen itsen kanssa (Leopold, 2018, 1.1). Vieraantumisen teoreettiset rakennuspalikat ovat subjekti, objekti ja niiden välinen suhde, joka erkanee, rikkoutuu tai katkeaa ongelmallisesti. Minällä voidaan tarkoittaa yksilöä, tai ryhmää. (Leopold, 2018, 1.2.) Esimerkiksi kuntalaisten voidaan sanoa olevan vieraantuneita kuntopolitiikasta. Tässä kuntalaiset subjektina ovat olennaisesti kytköksissä

kuntapolitiikkaan, mutta subjektin *suhde* objektiin on vieraantunut. Vieraantumisen kohde voi olla yksilö, ympäristö, instituutio, sosiaaliset normit tai subjekti itse (Leopold, 2018, 1.2). Ihminen voi siis olla vieraantunut myös itsestään, esimerkiksi kieltämällä omia ominaisuuksia, ajatuksia tai tunteitaan. Kaikki erkaantuminen tai vieraantuminen ei välttämättömästi ole ongelmallista, mutta vieraantumisen teoretisoinnilla tarkoitetaan nimenomaan tilanteita, joissa vieraantuminen on suhteen vääristymistä, ei normaalia tai toimiva suhde subjektin ja objektin välillä, jolloin kyse voi olla erkaantumisesta, puutteesta, menettämisestä, välinpitämättömyydestä, konfliktista tai vihamielisyydestä. (Leopold, 2018, 1.2.)

Vieraantumisen teoriassa subjekti ja objekti ovat siis yhteydessä ennen vieraantumista. Normaali tilanne on harmoninen, hyvä, rationaalinen tai luonnollinen. Vieraantuminen aiheuttaa poikkeuksen normaaliin, on epärationaalista, huonoa ja epäluonnollista. Tämä ei kuitenkaan vielä paljasta miksi lähtötilanne on hyvä tai luonnollinen, tai että vieraantumisen kokonaisvaikutus olisi aina negatiivinen, niin, että se johtaa vain huonoihin lopputulemiin. (Leopold, 2018, 2.1.) Vieraantumisen teoriassa on usein normatiivinen lähtöoletus siitä, että häiriintyneet suhteet on mahdollista korjata, ja meillä saattaa olla moraalinen velvollisuus pyrkiä siihen. Vieraantumisen filosofialla on diagnostinen rooli, eli se pyrkii kuvaamaan, selittämään ja tarjoamaan parannuskeinoja kuvaamaansa ongelmaan. Eri filosofit ovat käsitelleet vieraantumista eri tavoin. Osa teoreetikoista keskittyy psykologiseen, osa sosiaaliseen ja osa rakenteisiin, kuten talouteen, liittyvään vieraantumiseen. (Leopold, 2018, 1.3.) Tällöin vieraantumisella voidaan selittää eri tavoin eriasteisia ongelmia yksilötasolta yhteiskunnalliselle tasolle.

Hyperseparaatio on vieraantumisen radikaali muoto. Erotuksena vieraantumiseen, hyperseparaatio näyttää Plumwoodin kontekstissa asettuvan selittämään nimenomaan dualistista vieraantumista, suhteiden katkeamista ja polarisaatiota. Hyperseparaatio on aina haitallista, sillä se vääristää ymmärrystä asioiden luonteesta ja yhteyksistä. Siinä missä vieraantuminen esimerkiksi fenomenologisesti ajatella olevan havaitsemista, olemista tai tekemistä koskeva prosessi, hyperseparaatio on kulttuurisesti määräytyneen ymmärryksen ongelma, joka perustuu dualistiseen ajatteluun. Plumwood käyttää hyperseparaatio-termiä länsimaisen kulttuurin kritiikkinä, eikä käsittele hyperseparaatiota

juuri yksilötasolla tai psykologisessa mielessä, vaikkakin kulttuuri kytkeytyy toki yksilötasoon. Hyperseparaatio ylläpitää hegemonista valta-asemaa, mahdollistaa ja oikeuttaa inhimillisen ja ei-inhimillisen sarron retorisiin ja kulttuurisiin keinoin. Plumwoodin filosofia on ekofeministisen tyyliin poliittista, vasta-hegemonista ja nykyisiä kulttuurisia hierarkioita kyseenalaistava. Dualistisen hyperseparaation tiedostaminen auttaa purkamaan länsimaiselle kulttuurille ominaisia dualismeja, korjaamaan vieraantuneita suhteita ja näkemään kulttuuristen käsitteiden kontingenssin.

4.3. Esineistyminen

Teea Kortetmäki (2019) käsittelee esineistymistä (engl. *reification*) objektiksi tekemisen³ (engl. *objectification*) muotona, jossa toinen toistuvasti käsitetään objektin kaltaiseksi. Esineistymisellä (*reification*) ja objektiksi tekemisellä (*objectification*) on kuitenkin ero. Objektiksi tekeminen voi yleisesti olla positiivista, negatiivista tai neutraalia, ja esimerkiksi tieteelliselle tutkimukselle voi olla välttämätöntä suhtautua tutkimusaiheeseen kohteena, tutkimuksen objektina. Negatiivinen objektiksi tekeminen kiistää objektilta autonomian ja subjektiviteetin. Tällainen negatiivinen objektiksi tekeminen on lähellä esineistymistä, mutta eroaa siinä, että objektiksi tekeminen on tietoista ja harkittua, mutta esineistäminen on tiedostamatonta. Esineistymisen ei ole samalla tavalla yleisesti tuomittavaa kuin negatiivinen objektiksi tekeminen, sillä esineistymisen näyttäytyy totunnaisuutensa vuoksi luonnollisena ja neutraalina, eikä siinä sen vuoksi nähdä suoraan mitään tuomittavaa. (Kortetmäki, 2019, s. 3-4.)

Kortetmäki (2019, s. 3) käyttää Georg Lukácsin määritelmää esineistymisestä prosessina, jossa sosiaaliset suhteet tai yksilöt (oliot) saavat esineen kaltaisia piirteitä, niitä kohdellaan esineen kaltaisina, objektiivisina kohteina, joiden laadulliset erot kiistetään.

Esineistymisen muuttaa sosiaalisten suhteiden tai olioiden suhdetta maailmaan. Erilaisten suhteiden tai olioiden esineistymisen näyttäytyy luonnollisena tosiasiana, sillä esineistymisprosessissa ymmärrys prosessin inhimillisestä alkuperästä kätkeytyy. Ihmisen esineistymisestä käytetään termiä dehumanisointi, jolloin ihminen itsessään ei ole päämäärä, vaan väline jonkin muun saavuttamiseksi. (Kortetmäki, 2019, s. 3.) Esimerkiksi riistetty tehdastyöläinen on dehumanisoitu siinä mielessä, ettei työläisen hyvinvointia tai

³ Oma suomennos

subjektiivisiä ominaisuuksia nähdä tärkeinä, vaan hänet nähdään tuotannollisen koneen kaltaisena, välineenä. Myös instituutiot voivat olla esineistyneitä, jolloin ne nähdään luonnollisina ja muuttumattomina (Kortetmäki, 2019, s. 4). Esimerkiksi laki voi tuntua luonnolliselta ja muuttumattomalta. Vaikka ihminen kokisi lain olevan ristiriidassa omien arvojensa kanssa, laki voidaan ottaa annettuna. Lain esineistyminen tuottaa voimattomuutta, sillä sen kontingentti luonne häviää, eikä ihmiset välttämättä usko voivansa muuttaa sitä.

Myös maisema voi esineistyä. Maiseman esineistymisen kieltää inhimillisen vaikutuksen yhteyden maisemaan. Tällöin ihmistoiminnalla ei ymmärretä olevan vaikutusta ympäristöön materiaalisesti tai sosiaalisesti. Kun ihmisvaikutuksen yhteyttä ympäristöön ei nähdä, ei nähdä myöskään vastuuta ympäristön tilasta. Ihmisvaikutuksen kieltäminen on kuitenkin tiedostamaton prosessi, joten ympäristö tulee ymmärretyksi itsestään selvänä, ja inhimillinen yhteys unohtuu. (Kortetmäki, 2019 s. 9.) Ei-inhimillisen eläimen esineistymisestä on kyse esimerkiksi eläintuotteessa, jossa lihapaketin alkuperä elollisena subjektina unohtuu, ja lihapaketti näyttäytyy "luonnollisena" tuotteena, jonka olemassaolo sellaisenaan on riippuvainen inhimillisestä työstä, jonka kautta eläin typistyy ruokapaketiksi. Ympäristön esineistymisestä näyttäisi olevan kyse myös ekosysteemipalveluissa, joilla tarkoitetaan "*erilaisia luonnon tuottamia palveluja ja tuotteita, jotka tukevat ihmisen olemassaoloa ja hyvinvointia*" (Luonnonvarakeskus, 2016). Esimerkkejä ekosysteemipalveluista ovat pölytys, kasvien kasvu tai esteettinen maisema. Tässä ympäristön esineistymisessä ympäristön erilaiset prosessit ymmärretään typistetysti suhteessa inhimilliseen tarpeeseen, niiden palvelu-luonne näyttää luonnolliselta keinotekoisena sijaan, ja inhimillinen vaikutus ja valta suhteessa näihin ympäristön prosesseihin hämärtyy.

Esineistymistä on mahdollista käsitellä hyperseparaation yhtenä muotona. Hyperseparaatio pyrkii katkaisemaan yhteydet dualismien väliltä, piilottamaan dualismien samankaltaisuudet ja riippuvuussuhteet sekä näyttämään lopputuloksen luonnollisena. Erityisesti subjekti/objekti, universaali/partikulaari ja kulttuuri/luonto dualismien hyperseparaatio näyttää toteutuvan esineistymisessä. Sen sijaan, että

esineistyneessä oliossa nähtäisiin partikulaari yksilö tai subjekti, nähdään universaali objekti, jonka laadulliset ja asteittaiset yksilöerot suhteessa muihin häviävät.

Hyperseparaation ja esineistymisen samankaltaisuus on myös molempien prosessien tiedostamattomassa luonteessa. Keinotekoisesti rakentunut ymmärrys näyttää luonnolliselta ja oikeuttaa toimimaan sen perusteella. Sekä hyperseparaation että esineistymisen huomaamattomuus ja luonnollisuuden tuntu selittyy hegemonisen kulttuurin systemaattisella rakenteellisella normalisoinnilla ja kritiikin marginalisoinnilla. Hyperseparaatiota on mahdollista käyttää esineistymisen rakentumisen analysoimisessa ja purkamisessa. Sekä esineistymisen että hyperseparaation vastaprosessina toimii erontekojen kyseenalaistaminen, laadullisten erojen tunnustaminen, yhteyksien tarkasteleminen sekä esineistymisen ja hyperseparaation keinotekoisuuden ja historiallisuuden kriittinen analysoiminen. Käsitteiden erona on hyperseparaation vaatima dualistisen kulttuurin taustaoletus, joka voi myös toimia esineistymisprosessissa, mutta ei ole systemaattisesti välttämätöntä niin kuin hyperseparaatiossa. Esineistymisprosessin tarkastelu dualismien kautta voi mielestäni olla hedelmällistä ja auttaa löytämään tiedostamattomia ja keinotekoisia vastakkainasetteluita esineistymisen taustalla, vaikka ei sitoutuisi ekofeministiseen dualismeihin perustuvaan teoriaan.

4.4. Fetisismi

Fetisismillä tarkoitetaan ihmisloumuksen karkaamisesta ihmisen hallinnan ulottumattomiin niin, että luomus alkaakin hallita ihmistä (Leopold, 2018, 3.2). Karkaaminen on ihmisen ja luomuksen välisen suhteen erkaantumista tai vieraantumista, jossa luomus vaikuttaa itsenäiseltä, ihmisen hallinnan ulkopuoliselta. Fetisismi on vieraantumisen erityinen muoto, mutta kaikki vieraantuminen ei ole fetisismiä (Leopold, 2018, 3.2). Erityisesti Marxin (Leopold, 2018 3.2) mukaan modernia kapitalistista taloutta määrittelee fetissit, jotka alkavat hallita ihmisiä sen sijaan, että ihmiset hallitsisivat toisiaan. Tällaisia fetissejä ovat muun muassa talous ja uskonto (Leopold, 2018, 3.2). Talous fetisinä tarkoittaa ihmisten varautumista, ennustamista ja sopeutumista talouden suhdanteisiin, sillä ihmiselämä on aina riippuvaista talouden kehityksestä. Ihmiset voivat jossain määrin vaikuttaa talouteen, mutta talous on määräävässä asemassa ihmiselämään, ja talous on tietyllä tavalla karannut ihmishallinnasta monimutkaisuutensa vuoksi

(Leopold, 2018, 3.2.). Myös kristinuskoa on käytetty esimerkkinä fetissistä, jonka säännöt ja kuri ohjaavat ihmisiä ikään kuin ihmisten yläpuolelta, vaikka kristilliset teokset ovat ihmisten kirjoittamia (Leopold, 2018, 3.2.).

Ihmisen vieraantumiseksi luonnosta ymmärretään usein ihmisen virheellinen kuvitelma siitä, että ihminen on luonnosta riippumaton, ja voi hyödyntää luontoa itselleen haluamallaan tavalla. Näin vieraantuneesta suhteesta luontoon tulee instrumentaalinen, riippuvuuden ja vastavuoroisuuden tai arvostuksen kieltävä suhde. Luonnosta vieraantuminen ei kuitenkaan ole fetisismiä, sillä luonto ei ole ihmisen luomus, joka olisi karannut hallinastamme (Leopold, 2018, 3.2.). Vaikka luonnosta vieraantumisen selittämiseen fetisismi ei sovellu, voi Plumwoodin teoriaa tarkastella kuitenkin suhteessa fetisismiin. Esimerkiksi Plumwoodin käsittelemää länsimaista hegemonista eurosentristä, androsentristä ja antroposentristä hyperseparaatioon perustuvaa rationaalisuuskäsitystä voi nähdäkseni tarkastella fetissinä. Se on inhimillisen ymmärryksen tuote, joka on saavuttanut hegemonisen aseman, alistaa suurinta osaa globaalia väestöä ja ei-inhimillistä luontoa, mutta on kohtalokas myös valta-asemassa olevilla ekologisen katastrofin edetessä. Länsimaisen dualistisen rationaalisuus-käsityksen pitkä historia ja siihen perustuvan kulttuurin hegemoninen asema voi vaikeuttaa kulttuuristen käsitysten kontingentin luonteen ymmärtämistä ja aseman haastamista. Vaikka fetisismi ei sovellu suoraan luonnosta vieraantumisen käsittelemiseen, voi fetisoitunut kulttuuri johtaa luonnosta vieraantumiseen.

5. HYPERSEPARAATIO JA EKOKRIISI

5.1. Hyperseparaation selitysvoima ekokriisin kontekstissa

Plumwood (2002, s. 10) lähestyy ympäristökatastrofia jäljittäen historiallis-kulttuurisesti rakentuneet ajattelun ja ymmärryksen tavat, joiden seurauksena toiminatamme on muuttunut ympäristölle tuhoisaksi. Plumwood (2002, s. 4) käyttää hyperseparaation käsitettä kuvaamaan ekokriisin taustalla vaikuttavia kulttuurisia syitä. Hyperseparaation tuottama illuusio ekologiasta riippumattomuutena näkyy erityisesti talouden, tieteen, etiikan rationaalisuuskäsityksessä (Plumwood, 2002, s. 236). Plumwoodin (2002, s. 4.) rationaalisuuden kritiikki ei ole järjen tai järkevyyden (*reason*) kritiikkiä sinänsä, vaan

länsimaisen rationaalisuus- käsitteen (*rationality*) kritiikkiä, joka perustuu kapeaan käsitykseen järjestä, joka pyrkii oikeuttamaan itsen, keskustan (*centre*) ylivoimaisuuden, ja joka määräytyy dualistisesti suhteessa alempiarvoiseksi katsottuun ruumiillisuuteen (*embodiment*) tai luontoon (*nature*). Järjen ja luonnon välinen suhde on hyperseparoitunut, radikaalisti eriytynyt. Tällainen rationaalisuus on kuitenkin irrationaalista, ja Plumwood (2002, s. 4, s. 19) katsoo ekologisen kriisin johtuvan tällaisesta rationaalisuuskäsityksestä, mikä samanaikaisesti sekä on riippuvainen että kiistää materiaalisen perustansa, ja katsoo luonnon olevan itselleen ulkopuolista. Rationaalisuus ymmärretään väärin länsimaisessa vallitsevassa kulttuurissa hallintana, joka etäännyttää itsensä tunteista, kiintymyksestä ja ruumiillisuudesta. Tällainen järkikäsitys heijastuu käsityksemme ekologisen ja materiaalisen maailman korvattavuudesta ja tuottaa tuhoa. (Plumwood, 2002, s. 5.)

Plumwoodin (2002, s. 17) mukaan länsimainen ymmärrys rationaalisuudesta on muodostunut hegemoniseksi, sillä se on auttanut luonnollistamaan ja voimistamaan etuoikeuksia. Hegemoninen järkikäsitys on tuottanut dualismeja järjen ja luonnon lisäksi kaikkialle, tuottaen polarisaatiota ja hyperseparaatiota. Dualistinen hyperseparaatio luonnollistaa epäoikeudenmukaisuuden ja tuottaa etäisyyttä toiseen, estää myötätunnon tai samastumisen mahdollisuudet, ja kieltää toisen vaikutuksen itsen menestyksessä. (Plumwood, 2002, s. 17.) Vallitsevan länsimaisen kulttuuri on Plumwoodin (2002, s.101) mukaan antroposentrismi, androsentrismi, eurosentrismi ja etnosentrismi, se on myös järjikeskeistä edellä kuvatun rationaalisuuden määritelmän mukaisesti. Nämä sentrismit määrittävät mitä tai ketkä ovat keskiössä, ja ketkä jäävät sen ulkopuolelle. (Plumwood, 2002, s. 101.) Hyperseparaatio selittää keskuksen riippumattomuuden dualismien marginalisoiduista toisista, ja pyrkii samanaikaisesti selittämään inhimillisen ja ei-inhimillisen hyväksikäytön yhtenevää logiikkaa.

Länsimainen hegemoninen kapea rationaalisuuskäsitys on johtanut riippuvuussuhteiden kieltämiseen, itsen liioiteltuun autonomiaan ja luonnon toiseuttamiseen. Vallitsevaa käsitystä järjestä pidetään kuitenkin paradoksaalisesti Plumwoodin (2002, s. 6) mukaan ekokriisin pelastajana. Tällaisen näkemyksen mukaan ihmisen feminiinisiksi katsotut heikkoudet kuten tunteellisuus (esimerkiksi ahneus) elämellisyys ovat johtaneet meidät ekokriisiin, ja ratkaisuna tarjotaan maskuliinista universaalin järjen intensifioitumista,

teknologiaa, tiedettä ja vapaita markkinoita. Rationaalisuuskäsityksen purkaminen dualistisesta painolastista voi Plumwoodin mukaan tehdä siitä välineen vapautumiselle ja elämälle. (Plumwood, 2002, s. 5-6.)

Tiedettä pidetään usein pelastajana ympäristökysymyksissä, ja usein tiede vetoaakin järjen auktoriteettiin perusteluissaan. Plumwood (2002, s. 38–39) erottelee tieteen (*science*) teknotieteestä (*technoscience*), joista erityisesti jälkimmäisellä on osansa ympäristökatastrofissa. Esimerkeiksi hän nostaa tieteenalat, jotka orientoituvat tutkimuskohteeseensa välineellisesti, tavoitteenaan hyötyjen maksimointi. Teknotieteen välineellinen suhtautuminen tutkimuskohteeseensa näkyy muun muassa kalastustieteessä ja -teknologiassa, maanviljelystieteessä sekä genetiikan sovelluksissa maataloustieteisiin ja metsätieteisiin. Näiden tieteenalojen kielteisiä seurauksia ovat muun muassa ylikalastaminen, maaperän suolaantuminen ja pilaantuminen, vieraslajien tuominen uusiin ympäristöihin, alkuperäiskansojen häätäminen mailtaan, haitallisten hyönteismyrkkyjen kehittäminen sekä tehomaan- ja tehometsätalous. Tieteen ja teknotieteen eronteolla Plumwood (2002, s. 38–41) pyrkii purkamaan käsitystä tieteen hyveellisyydestä, joka on suojannut myös teknotieteellisiä aloja kritiikiltä, ja siirtänyt haitat tieteen ulkopuolisille osapuolille kannettavaksi. Talouden piirin kasvanut vaikutus tieteen tekemiseen on johtanut tutkimuksen suuntautumiseen sellaisiin kohteisiin, joilla on välinearvoa taloudelle. Tällainen talouden hyperseparoitunut ja instrumentaalinen rationaalisuus on ekologista irrationaalisuutta. (Plumwood, 2002, s. 38–41.)

Plumwood (2002, s. 51–52) kritisoi myös tieteenalojen välillä vallitsevia dualismeja kuten kova/pehmeä tiede, joista ensimmäiseen luetaan maskuliiniset luonnontieteet ja jälkimmäiseen feminiiniset humanistiset tieteet. Dualistinen jaottelu ylläpitää myös erilaisia tiedontuotannon kulttuureita, jossa luonnontieteet pohjautuvat vahvaan subjekti/objekti jakoon, tunteista ja näkökulmasidonnaisuudesta vapaaseen tiedontuotannon tapoihin, humanististen tieteiden keskittyessä intersubjektiivisiin ja keskustelelevampiin, itsereflektiivisiin ja tulkitseviin tapoihin, jotka ymmärtävät asemansa osana kulttuuria, mutta ei luontoa. Plumwoodin mukaan monipuoliset tiedontuotannon kulttuurit ovat hyvä asia, sillä eri tiedontuotannon tavat tuottavat moninaisemmin tietoa, mutta ongelma on näiden kahden kulttuurin eriytyneisyys omien tutkimusalojensa

sisäisiksi. Tämä eriytyneisyys estää eettisesti sitoutuneen luonnontieteen ja ekologisesti sitoutuneen ihmistieteen kehittymisen, ja ylläpitää väärää käsitystä kulttuuri/luonto hyperseparaatiosta eli vain ihmisen kulttuurista ja kulttuurin ulkopuolisesta luonnosta. (Plumwood, 2002, s. 51–52.)

Hyperseparaatio ilmenee tieteessä Plumwoodin (2002, s. 41–46) mukaan muun muassa subjekti/objekti, persoona/omaisuus ja järki/tunteet dualismien eriytyemisessä. Subjekti/objekti dualismin hyperseparaatio on perua historiallisesta reduktionistisesta tieteen epistemologiasta. Subjekti/objekti suhteen hyperseparaatio tekee objektista tietäjä-subjektille etäisen, passiivisen, korvattavissa olevan kohteen, josta tutkija pakottaa tutkimustiedon ulos, ja joka ei ole tutkijaan vastavuoroisessa suhteessa oleva intentionaalinen subjekti. Objekti on näin vain välineellinen tietämiselle. Moderni tiede korostaa tutkimuksen objektiivisuutta, emotionaalista neutraaliutta sekä vapautta eettis-poliittisista sitoumuksista. Tällaista asennetta tieteessä Plumwood kutsuu sadistis-tunteettomaksi⁴ (*sado-dispassionate*). Tieteen objektiivisuus poissulkee tunteet, ruumiillisen, partikulaarin, persoonan ja erityisesti poliittisen. Tiede näyttäytyy maskuliinisena eli objektiivisena ja neutraalina, kun taas ruumiillinen ja tunteellinen samaistetaan feminiiniseen. Objektiivinen tietäjä kieltää välittävänsä tutkimuskohteestaan, ja kieltää oman sijoittuneisuutensa tutkimuksen sisällä, ja pyrkii asettumaan universaaliin asemaan. Arvot, ruumiillisuuden, riippuvuussuhteet, sosiaalisuuden ja tunteet huomioiva näkökulma näyttäytyy helposti poliittisena, tunteellisena ja puolueellisena suhteessa objektiivisuutta vaativaan tieteseen. Plumwoodin (2002, s. 41–46) mukaan tällainen tiede ja sen taloudellinen rationaalisuuskäsitys on keskeinen tekijä systemaattisessa, itseään vahvistavassa vääristymässä, joka on johtanut ekologiseen katastrofiin. Kieltämällä luonnon rajat ja oman riippuvuutensa luonnosta, tiede on suhtautunut luontoon sen sijaan välineellisten tavoitteidensa mukaisesti ennusteiden, kontrollin ja hallinnan kautta. (Plumwood, 2002, s. 41–46.)

Liberaalissa talousjärjestelmässä taloudellinen rationaalisuus samaistetaan Plumwoodin (2002, s. 66) mukaan yksilön etuun, ja edelleen markkinatoimijoiden voittojen maksimoimiseen. Tämä rationaalisuus on instrumentaalista. Hyperseparaatio etiikan ja

⁴ oma suomennos

talouden välillä on vaikuttanut globaaliin kapitalistiseen järjestelmään niin, että sen kyky itsereflektioon, itsekorjaavuuteen on hyvin rajoittunut (Plumwood, 2002, s. 9). Poliitiikan ja talouden alalla ympäristöongelmia syntyy erityisesti siellä, missä palaute ja kommunikaatio hallitsevan eliitin ja muiden ihmisryhmien välillä on kehittämätöntä, rajoittunutta tai jää huomiotta. Pelkät toimivat informaatiokanavat eivät myöskään takaa, että eliitillä olisi motivaatiota välittää niistä ihmisistä, joiden ympäristöön luonnon heikentyminen kohdistuu. Usein heikoimmassa asemassa olevat ihmiset kärsivät myös ympäristön tuhoutumisesta, eikä heillä ole ääntä vaikuttaa, kun taas valtaapitävät voivat hyötyä ympäristötuhosta sekä heikommassa asemassa olevien sorrosta, eivätkä toiminnan haitat kohdistu heihin suoraan. (Plumwood 2002, s. 65–67.)

Sosiaalinen epätasa-arvo ja ekologinen irrationaalisuus ovat Plumwoodin (2002, s.81) mukaan toisiinsa linkittyneitä. Ekologista irrationaalisuutta ja maantieteellistä etäisyyttä haittojen tuottajan ja seurausten kantajan välillä esiintyy erityisesti paikoissa, joissa toiminnan ekologiset haitat voidaan sysätä heikommassa asemassa olevien kannettaviksi sen sijaan, että haittojen syntymistä ehkäistäisiin lähtökohtaisesti. Maantieteellinen ja episteeminen etäisyys tuottavat ja ylläpitävät ekologisia haittoja ja epätasa-arvoa, eikä tuottajalla tai kuluttajalla ole tietoa tai ymmärrystä tuotannon ekologista kustannuksista. Tällainen toiminta näyttäytyy rationaalisenä taloudellisessa järjestelmässä, jonka logiikka toimii oman edun maksimoinnin periaatteella. Heikoimmassa asemassa olevat kärsivät ensimmäisinä ja eniten ympäristön tilan heikkenemisestä, jätteiden dumpaamisesta alueilleen, työskentelystä ja elämisestä vaarallisissa ympäristöissä. (Plumwood, 2002, s. 81–82.) Liberaalin demokratian käsitys politiikasta erilaisten intressiryhmien egoistisena kilpailuna tuottaa ekologista irrationaalisuutta, sillä se käsittelee ekologisia kysymyksiä omana intressikategorianaan, eikä ymmärrä ekologista hyvinvointia kaikkien intressiryhmien olemassaolon edellytyksenä (Plumwood, 2002, s. 82–83).

5.1. Ratkaisuehdotukset hyperseparaation ongelmaan

Plumwoodin (2002, s. 4) mukaan kulttuurisen muutoksen tarvitsee olla syvä, laaja ja monilla tasoilla tapahtuva, jossa materiaallinen sekä asenteellinen ja ideologinen suhteemme maailmaan muuttuu. Käytännössä Plumwood tarkoittaa tällä ajattelutavan muutosta, jossa puramme kulttuuri/luonto ja ihminen/luonto dualismeihin perustuvat

asenteemme, jotka ylläpitävät mielen ja ruumiin, järjen ja tunteen hyperseparaatiota ja tuottavat kulttuurisia käsityksiä siitä, että radikaalisti erillinen järki on ominaista ihmisille. Tämä hyperseparoitunut järki sijoittaa inhimillisen elämän alempiarvoisen ja manipuloitavissa olevan ei-inhimillisen luonnon ylä- ja ulkopuolelle. (Plumwood, 2002, s. 4.)

Dualismien purku muistuttaa Hegelin dialektiikkaa, jossa vastakohdiksi käsitettyjä kantoja ei kielletä tai hyväksytä sellaisenaan, vaan niiden keskusteluttaminen johtaa kannat säilyttäen ylittävään kantaan, jossa edellisten kantojen heikkoudet täydentyvät toisillaan ja muodostavat uuden paremman kannan (Laitinen, 2012, s. 388). Dialektiikassa esimerkiksi mies/nainen tai ihminen/luonto -osapuolet eivät lakkaa olemasta, vaan osapuolten monipuolisuus, keskinäiset suhteet ja laadullinen asteittaisuus suhteessa toiseen muuttuu kattavammaksi. Uudet kannat on edelleen mahdollista säilyttää kumota, kun niiden käsitteelliset heikkoudet huomataan. Dualismien ylittäminen on tällöin sekä käsitteiden monipuolistumista, mutta myös vanhojen vastakohtaisuuksien ja hyperseparaation poisoppimista. Seuraavaksi tarkastelen rajallisesti vain joitain Plumwoodin ratkaisuja hyperseparaation ongelmaan, ja joudun jättämään esimerkiksi Plumwoodin kehittämän monilajisen kommunikatiivisen etiikan sekä materiaalsen hengellisyyden teorian kokonaan käsittelyn ulkopuolelle.

Plumwood (2002, s. 205) käyttää 'Petturin identiteettiä'⁵ (engl. *traitorous identity*) kuvaamaan yksilötasolta nousevaa ymmärrystä ja toimintaa sortavia rakenteita vastaan. Petturin identiteetti tarkoittaa dualismeihin perustuvan sorron vastustusta ja aktiivista työtä kulttuurin rakenteita vastaan, jotka perustuvat itsen ja toisen hyperseparaation logiikkaan. Petturin identiteetti on Plumwoodille eräänlainen poliittinen ja henkilökohtainen saavutus, jossa järjen ja tunteiden hyperseparaatio ylittyy, ihminen suuntautuu kohti kivuliastakin itsereflektiota, ja pyrkii ymmärtämään sorrettujen Toisten kipua. Hierarkkisiin dualismeihin perustuvassa kulttuurissa suurin osa ihmisistä on samanaikaisesti sekä sorrettuja että sortajia. Toiseuttamisen logiikan ymmärtäminen älyllis-emotionaalisesti voi synnyttää solidaarisuutta. Petturin identiteetti voi käytännössä tarkoittaa ihmisen petturuutta antroposentrismiä kohtaan. Tällainen luopuminen

⁵ oma suomennos

vaikuttaa valta-asemasta luopumiselta, mutta nousee siitä ymmärryksestä, että antroposentrinen ihmisen ylivalta tuhoaa itsensä tuhotessaan ei-inhimillistä luontoa. (Plumwood, 2002, s. 205.)

Petturin identiteetti vaatii moninäkökulmaisuuksia. Dualismin Toinen ei sulaudu itseensä tuottaen kaiken elollisen ykseyttä, vaan vain dualistinen hyperseparaatio korvautuu avoimuuteen ja tarkkaavaisuuteen perustuvalla kommunikaatiolla. Ei-inhimillisen luonnon toiseus ei häviä, vaan sen riippumattomuus ja omaehtoisuus korostuu. Inhimillinen osapuoli joutuu tunnustamaan toisen toimijuuden ja neuvottelemaan alistamisen sijaan. Petturin identiteetti synnyttää Plumwoodin (2002, s. 206) mukaan uutta solidaarisuuden etiikkaa, joka korostaa yhteyksiä erilaisten inhimillisten ja ei-inhimillisten ryhmien välillä, mutta tunnustaa ryhmien välisen erilaisuuden. (Plumwood, 2002, s. 206.) Plumwood (2002, s. 202–203) hylkää syväekologisen ajattelun juuri sen kaiken ykseyttä korostavan luonteen takia. Kaiken ymmärtäminen ykseytenä häivyttää ymmärryksen siitä, että olemme täysin riippuvaisia luonnosta. Plumwoodin (2002, s. 202–203) mukaan meidän tulee samaan aikaan tunnustaa luonnon toiseus, mutta ylittää hyperseparaatio. Ihmisen jatkuvuuden korostaminen luontoon vastustaa hyperseparaatiota. Luonto säilyy toisena, mutta dualistinen hierarkia häviää, jolloin luonto näyttäytyy aktiivisena ja omalakisena, omine tarpeineen ja projekteineen. Ykseys korvaantuu solidaarisuudella, jossa riippuvuus toisesta tunnustetaan, ja toisen itsenäisyyttä tuetaan. Inhimillisessä kontekstissa solidaarinen toiseuden säilyttäminen vastustaa esimerkiksi alkuperäiskansojen alistamista, joka perustuu kulttuuriseen assimilaatioon ja toisen ryhmän erilaisuuden ja itsenäisyyden kieltämiseen. (Plumwood, 2002, s. 202–203.)

Plumwoodin (2002, s. 53–56) mukaan tarvitsemme eettisempää tiedettä, joka tarkastelee kriittisesti ja kyseenalaistaa päämääriään, on demokraattisempaa, dialogisempaa, ei-reduktionistista ja itsereflektiivistä. Tieteessä tulisi luopua sitoutumattomuuden ideologiasta, jolla tiede on pitänyt itseään etäällä etiikasta, estänyt itsereflektion ja itsekritiikin suhteessa omaan näkökulmaan, tiedon rajallisuuteen ja vastuukysymyksiin. Uudenlaisen eettisen tieteen lähtökohta tulisi olla erityisesti subjekti/objekti hyperseparaation ylittäminen. Ei-inhimillisten tietämisen kohteiden hahmottaminen intentionaalisina toimijoina jo pelkkänä vaihtoehtoisena narratiivina tieteessä voi auttaa

meitä hahmottamaan sijaintiamme ekologisesti. Subjekti/objekti dualismin sijaan tutkimuskohdetta tulisi pyrkiä ymmärtämään subjekti/subjekti suhteessa olevana, jota kohtaan on mahdollista osoittaa huomioimista, hoivaa ja tilivelvollisuutta.

Dualismien subjekti/objekti, kova/pehmeä tiede ja järki/luonto ylittäminen mahdollistaa eettisesti sitoutuneen tieteen, johon kuuluvat myös hoiva ja vastuu. Tieteen rationaalisuus määrittyy tässä eettisesti sitoutuneeksi, sadistis-tunteettoman (*sado-dispassionate*) manipulatiivisen tieteen sijaan. Käytännön esimerkeiksi dialogisesta tiedontuotannosta, jossa luonto on aktiivinen subjekti ja tiedontuottaja, Plumwood (2002, s. 56) nostaa Darwinin viittauksen Galapakossaarista luonnon suurena evoluutiolaboratoriona sekä Humboldtin tavan puhua kivistä, jotka kertovat maan historiasta. Tällainen asenne ymmärtää ihmisen tarkkaavaisena oppijana ja herkkänä kuuntelijana, eikä luontoa ymmärretä redusoituna ja mykkänä. (Plumwood, 2002, s. 53–56.)

Taloudellisen rationaalisuuden uudeksi määritelmäksi Plumwood (2002, s. 68) ehdottaa ekologista rationaalisuutta. Instrumentaalisen rationaalisuuden sijaan se tarkoittaa kykyä korjata ja minimoida järjestelmiä, jotka tuhoavat elämää ylläpitäviä ekologiajärjestelmiä ja suhteita. Tällainen rationaalisuus suhteuttaa ihmisen toimet ja niiden vaikutukset niiden ekologiseen ympäristöön ja suhtautuu toimintaansa kriittisesti. Ajattelutapa edellyttää, että ihmisen sijaan myös ei-inhimilliset oliot nähdään toimijoina, joilla on intressejä ja vaatimuksia elinympäristönsä suhteen. (Plumwood, 2002, s. 68.) Plumwood on kriittinen kapitalistista talousjärjestelmää kohtaan, mutta ei tarkemmin käsittele talousjärjestelmän rakenteellisia muutoksia, vaan ennemminkin antaa olettaa, että talouden irrationaalisuuden korvautuminen ekologisella rationaalisuudella johtaa parempaan talouden järjestämisen tapaan.

Politiikassa Plumwood (2002, s. 70) vastustaa autoritäärisiä ratkaisuita ympäristöongelmien suhteen, sillä niiden rationaalisuus perustuu eliitin määräysvaltaan. Tällaisen sosiaalisesti eriarvoisen järjestelmän rationaalisuus epäonnistuu, sillä se estää monisuuntaisen kommunikaation, kritiikin ja reflektion. Päätöksiä tekevä eliitti eivät välttämättä tiedä päätöstensä seurauksia. (Plumwood, 2002, s. 71.) Tämän vuoksi poliittisen järjestelmän tulee Plumwoodin (2002, s. 73–74) mukaan minimoida etäisyys päätöksentekijöiden ja seurausten kantajien välillä. Päätöksenteon paikallisuus ehkäisee

autoritäärisen johtamistavan aiheuttamia tiedollisia katkoksia päätöksenteon ja seurausten välillä, mahdollistaa kommunikaation ja vähentää eriarvoisuutta, kun ihmiset voivat vaikuttaa paremmin omaan elinympäristöönsä. Vain sosiaalisesti tasa-arvoinen poliittinen järjestelmä voi Plumwoodin (2002, s. 73) mukaan olla myös ekologisesti rationaalinen, sillä ilman kykyä huomioida inhimillistä hätää ei voida olettaa että järjestelmä huomioi hiljaisempaa ei-inhimillistä hätää. Kommunikaatio ja palaute, myös ei-inhimillisesti kontekstissa, ovat ekologisen rationaalisuuden keskeisiä piirteitä. (Plumwood, 2002, s. 73–74.)

6. POHDINTA JA KRITIIKKI

Plumwoodin teorian ydin on länsimaisen hegemonisen kulttuurin dualistiseen hyperseparaatioon perustuvan rationaalisuuden kritiikissä. Käsitän hyperseparaation nimenomaan dualismien välisenä radikaalina erontekona. Käsite toimii siis ekofeministisen teorian sisällä parhaiten, vaikka käsitettä on nähdäkseen mahdollista käyttää äärimmäisen eriytymisen synonyyminä ilman dualistista taustaolettamusta. Hyperseparaatio on myös vallan oikeutuksen mekanismi, joka normalisoi ja luonnollistaa erontekoja. Plumwoodin ratkaisu ekokriisiin on rationaalisuuden uudelleenmäärittäminen ja dualistisen hyperseparaation ylittäminen, mikä näyttää tarkoittavan koko hegemonisen kulttuurin uudelleenmäärittämistä, jonkinlaista vasta-hegemonista vallan uudelleenjakoa. Ekologisen rationaalisuuskäsityksen tuottama rationaalisuuden vallankumouksen tulisi tapahtua kaikilla ymmärryksemme ja toimintamme osa-alueilla, sillä Plumwoodin (2002, s. 4-5) mukaan koko länsimainen hegemoninen ajattelu perustuu virheellisesti hierarkkisiin dualismeihin. Hyperseparaation ylittäminen tuottaisikin täysin dualismeista vapaata kulttuuria, joka ei voi perustua sentrismeihin, vaan on monikeskustaista ja moninäkökulmaista.

Plumwood tarjoaa monipuolisesti vastauksia siitä, millainen on dualistisen ja hyperseparaation ylittänyt kulttuuri, ja kuvaa hyvin tällaisen kulttuurin ominaisuuksia. On kuitenkin kysyttävä, miten Plumwoodin kuvaama dualismit ylittänyt kulttuuri käytännössä saavutetaan, sillä rationaalisuuden uudelleenmäärittäminen ja antroposentrisen kulttuurin hylkääminen tarkoittaa väistämättä poliittisten valtasuhteiden

uudelleenjärjestymistä. Dualistisen ajattelun haastaminen ja hegemonisen kulttuurin kritiikki on toki mahdollinen yksilöprojektina petturin identiteetin muodossa, jossa rakenteiden haastaminen nousee yksilötasolta. Plumwood (2002, s. 239) ehdottaa myös demokraattisia muutoksia, niin, että resurssit ja valta jakautuisivat tasaisemmin. Ekokriisin pahimpien vaikutusten hillitsemiseksi on kuitenkin hyvin vähän aikaa, ja vasta-hegemoninen kulttuurinmuutos kohti ekologista rationaalisuutta vaatii koko järjestelmän ymmärtävän rationaalisuuden ja uudella tavalla, ekologisena rationaalisuutena. Samalla suurin osa rahasta ja vallasta on kasautunut harvoille, jotka hyötyvät dualistisen hyperseparaation toimintalogiikasta. Nopeaa muutosta vaativa ekokriisi ohjaa kysymään, miten vaikutetaan nopeasti rakenteisiin jotka ylläpitävät epätasa-arvoa ja ympäristön tuhoa.

On tietysti aiheellista myös pohtia, onko Plumwoodin kuvaus maailmasta uskottava, eli onko eriarvoisuuden ja luonnon riiston taustalla dualistiseen hyperseparaatioon perustuva kulttuuri, tai selittykö kaikki vallankäytön suhteet dualismien ristikytkennöillä ja sekoittumisilla. Valtasuhteiden analyysi ei toki vaadi dualismeista nousevia vääriä dikotomioita, tai ainakaan niiden keskinäisiä riippuvuuksia. Dualistinen kulttuuri on mielestäni kuitenkin kiinnostava tapa kuvata valtahierarkioiden toimintaa ja dynamiikkaa systeemisellä tasolla, vaikkei dualistiseen kuvaukseen maailmasta täydellisesti sitoutuisikaan. Plumwoodin teoria antaa mielestäni hyvin työkaluja perata melkein mitä tahansa yhteiskunnallisia voimasuhteita, sekä innostaa pohtimaan onko erilaisten alistussuhteiden taustalla jokin yhtenäinen sarron logiikka. Teoria inspiroi myös analysoimaan erilaisten valtasuhteiden toiseutta tuottavien metaforien risteävyyksiä.

Vaikka Plumwood käsittelee teksteissään moraalista pahaa, välinpitämättömyyttä, väkivaltaa ja sortoa (esimerkiksi 2002, s. 20-21, 43), käsittelee Plumwood ekokriisiä tietämättömyyden, oman edun ja maailmankuvan vääristymänä, ei esimerkiksi perustavanlaatuisen inhimillisenä itsekkyytenä. Ongelman ydin näyttää olevan siinä, että toiminnan moraalittomuuden ja kestävämmättömyyden tiedostaminen käsitetään irralliseksi, illuusion kaltaiseksi, eikä tietoisuus ole saanut aikaan tarvittavaa muutosta. Korjaako tieto, kritiikki, palaute ja riippuvuuksien tunnustaminen hyperseparaation ongelman, jos hegemonisessa asemassa on radikaalisti irrallaan kaikesta, mikä tuottaa ekologista

rationaalisuutta? Toisaalta tietoa modernista orjatyöstä, rasismista, sorrosta, eläinten ja luonnon riistosta ja ekologisen katastrofin syistä ja ratkaisuksista on tuotettu paljon. Näyttää siis siltä, että ymmärrys ei ole ainakaan yksin riittävä motiivi hyperseparaation ylittämiseen.

Kysymys ekokriisistä kytkeytyy valtaan. Mikä intressi valtaapitävillä voisi olla muuttaa toimintalogiikkaansa rationaalisemmaksi? Millä mekanismeilla valtaa uudelleenjaetaan? Miten kulttuurin muutos tapahtuu? Hyperseparaation todellinen ylittäminen tarkoittaisi samalla väistämättä myös etnosentrismien, eurosentrismin, androsentrismien ja antroposentrismien ylittämistä, eli toisin sanoen se purkaisi kaikkia niitä valtasuhteita, joiden varassa globaali maailma ekofeministisen teorian mukaan toimii. Hyperseparaation ylittäneessä maailmassa edellä mainittujen sentrismien ylittämisen lisäksi esineistymisen ja vieraantumisen näyttävät mahdottomilta, ja kaikki suhteet ymmärrettäisi ekologisin suhteina. Tässä mielessä hyperseparaation ylittäminen tekisi myös luonnon nykyisenkaltaisen tuhoamisen mahdottomaksi.

Plumwoodin teoria tarjoaa mielestäni osuvaa kritiikkiä länsimaista tiedettä, kulttuuria ja poliittis-taloudellista järjestelmää kohtaan. Kaiken kaikkiaan länsimaisen kulttuurin juuret ulottuvat syvään historiaan, joten ilmastokriisin ratkaisemiseksi täysimittainen kulttuurinen muutos tuntuu liian hitaalta, varsinkin jos muutos perustuu kollektiivista tietoisuuden muuttamista. Myös perinteinen demokraattinen päätöksenteko on hidasta, ja edustaa Plumwoodin (2002, 82.83) mukaan intressiryhmiin keskittyvänä eriarvoisesti erilaisia tahoja, eikä huomioi ekosysteemejä yhteisinä intresseinä. Mikäli länsimainen talouskeskeinen sentrismeihin perustuva hegemoninen kulttuuri ymmärretään fetissin kaltaiseksi, rationaalisuuskäsityksen muuttaminen on lähes mahdotonta sikäli kun koko yhteiskunnan rakenteet perustuvat siihen, ja määrittävät toimintamme mahdollisuudet ylhäältä. Tällöin hyperseparaation ylittäminen näyttää vaikealta. Ekokriisiin on kuitenkin tarjolla ratkaisuita, jotka ovat mahdollisia ilman hyperseparaation ylittämistä. Jos katsomme elävämme kulttuurissa, joka perustuu dualistiseen hyperseparaatioon, on tarjolla oleva tiede ja tieto ilmastokriisin ratkaisuksi tuotettu tämän kulttuurin kontekstissa.

Dualistisen hyperseparaation ylittämisen tähtäävää prosessia voisi tarkastella hegemonisen hierarkkisen kulttuurin ehdollistamien käsitteiden poisoppimisena. Millaiset instituutiot voivat tukea ekologisen rationaalisuuden ymmärrystä ja dualistisen maailmankuvan poisoppimista? Plumwood ei esimerkiksi käsittele lainkaan koulutusjärjestelmää teoksessaan *Environmental Culture - The ecological crisis of reason* (2002). Jäin pohtimaan kasvatuksen, taiteen ja kulttuurin vaikutusta vasta-hegemonisen kulttuurin synnyttämisessä. Koulutuslaitos on tietysti usein hegemoniaa tukeva instituutio, mutta toisaalta potentiaalisesti tehokas piiri vaikuttaa vaihtoehtoisin tapoihin ymmärtää suhdettamme toisiimme, ei-inhimillisiin muihin ja luontoon. Kasvatuksen tai taiteen dualismeja purkava vaikutus ei ratkaise ilmastokatastrofia, mutta niillä voi olla merkittävä asema ilmastokatastrofin määrittämässä tulevaisuuden maailmassa.

Plumwoodin teoria on monipuolinen ja käsittelee laajasti yhteiskunnan erilaisia osalualueita. Plumwoodin ajattelua olisi kiinnostavaa tarkastella rajatumasta lähtökohdasta, ja tarttua esimerkiksi hänen esittämään tieteen tai talousjärjestelmän kritiikkiin. Dualistinen hyperseparaatio voisi olla myös kiinnostava näkökulma pohtia objektiivisuutta korostavan tieteen ja etiikan suhdetta, miten moraalikysymykset ja ekologiset kysymykset kytkeytyvät eri tieteenalojen tutkimukseen, miten tutkimusobjektin subjektiviteettiin tai toimijuuteen suhtaudutaan ja miten se voi vaikuttaa tutkimusasetelmaan? Mielestäni Plumwoodin dualistinen hyperseparaatio tarjoaa kiinnostavia hegemonista valtaa vastustavia analyysin välineitä kysymykseen kuin kysymykseen, sillä sen avulla on mahdollista analysoida valtasuhteita kriittisesti.

LÄHTEET:

Brennan, A. & Norva Y.S., L. (2015). *Environmental Ethics*, Stanford Encyclopedia of Philosophy. <https://plato.stanford.edu/entries/ethics-environmental/>. Luettu: 11.11.2021.

Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change (2021). *The Physical Science Basis*.

https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg1/downloads/report/IPCC_AR6_WGI_Full_Report.pdf. Luettu: 30.11.2021.

Gaard, G. & Gruen, L. (2003). *Ecofeminism: Toward Global Justice and Planetary Health*. Teoksessa Light, A. & Rolston H. (toim.) *Environmental Ethics: An Anthology*. Blackwell Publishing.

Kortetmäki, T. (2013). Anthropocentrism versus Ecocentrism Revisited: Theoretical Confusions and Practical Conclusions. *Julkaisussa: Sats (Aarhus) 2013-11, Vol.14 (1)*, p.21-37.

Kortetmäki, T. (2019). The Reification of Non-Human Nature. *Environmental Values*, vol28 (4), 487-505. <https://doi.org/10.3197/096327119X15576762300730>.

Lahikainen, L. (2021). *Ympäristöfilosofia: Johdanto*. Luentodiat. 15.3.2021. Jyväskylän yliopisto.

Laitinen, A. (2012). Vapauden filosofi G.W.F. Hegel. Teoksessa Koikkalainen, P. & Korvela, P.-E. (toim.) *Klassiset poliittiset ajattelijat*. Tampere: Vastapaino.

Leopold, D. (2018). "Alienation", *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <https://plato.stanford.edu/entries/alienation/>. Luettu: 11.11.2021.

Light, A. & Rolston III, H. (2005). *Introduction: Ethics and Environmental Ethics*. Teoksessa Light, A. & Rolston III, H. (toim.) *Environmental Ethics: An Anthology*. Blackwell Publishing.

WWF (2020). *Living Planet Report – Summary : Bending the Curve of Biodiversity Loss*. https://files.worldwildlife.org/wwfcmprod/files/Publication/file/279c656a32_ENGLISH_FULL.pdf

Luonnonvarakeskus (2016). *Maatalouden ekosysteemipalvelut*. <https://www.luke.fi/tietoa-luonnonvaroista/maatalous-ja-maaseutu/maatalouden-ekosysteemipalvelut/>. Luettu 1.12.2021.

Plumwood, V. (1993). *Feminism and the Mastery of Nature*. New York: Routledge.

Plumwood, V. (2002). Environmental culture: The ecological crisis of reason. Abingdon: Routledge.

Suomen Luontopaneeli. Luonnon monimuotoisuus. <https://luontopaneeli.fi/luonnon-monimuotoisuus/>. Luettu 30.11.2021.